

A ATENCIÓN SOCIOEDUCATIVA A MENORES INFRACTORES, DÚAS REALIDADES AFASTADAS CON PERFÍS PRÓXIMOS: BRASIL E ESPAÑA

Rafael Arredondo Quijada. Doutor pola Universidade de Málaga (España). rafarrqui@uma.es

Raquel Coelho de Freitas. Doutora da Facultade de Dereito da Universidade Federal de Ceara (UFC) (Brasil). rclcesar@gmail.com

RESUMO

Desde a importancia de coñecer e describir como se desenvolve a acción de protección cara a menores vulnerables e en conflito, que á súa vez supoñen un sector de poboación clave para o desenvolvemento posterior dos países, xorde unha estancia posdoutoramento na Universidade Federal de Ceara (UFC). Cuxo resultado é a presente publicación, onde se comparan e contrastan dúas realidades sociolóxicas moi diferentes, pero no que refire ao perfil dos menores non tan afastada. Unha centrada na comunidade autónoma de Andalucía (España), e a outra de Brasil no estado de Ceará. Cuxo obxectivo principal son os menores con algún tipo de medida xudicial, que non conleva o internamento nun centro pechado, senón no medio aberto.

PALABRAS CLAVE

Menores, infractores, atención socioeducativa, intervención social, traballo social

RESUMEN

Desde la importancia de conocer y describir cómo se desarrolla la acción de protección hacia menores vulnerables y en conflicto, que a su vez suponen un sector de población clave para el desarrollo posterior de los países, surge una estancia postdoctoral en la Universidad Federal de Ceara (UFC). Cuyo resultado es la presente publicación, donde se comparan y contrastan dos realidades sociológicas muy diferentes, pero en lo que refiere al perfil de los menores no tan lejana. Una centrada en la comunidad autónoma de Andalucía (España), y la otra de Brasil en el estado de Ceará. Cuyo objetivo principal son los menores con algún tipo de medida judicial, que no conlleva el internamiento en un centro cerrado, sino en medio abierto.

PALABRAS CLAVE

Menores, Infractores, Atención socioeducativa, Intervención social, Trabajo Social,

ABSTRACT

From the importance of knowing and describing how the protection action is developed towards vulnerable and conflicting children, which in turn represent a key population sector for the subsequent development of the countries, a postdoutoral stay at the Federal University of Ceara arises (UFC) Whose result is the present publication, where two very different sociological realities are compared and contrasted, but in what refers to the profile of minors not so distant. One focused on the autonomous community of Andalusia (Spain), and the other from Brazil in the state of Ceará. Whose main objective are minors with some kind of xudicial measure, which does not involve detention in a closed center, but in an open environment.

KEYWORDS

Minors, Offenders, Socio-educational attention, Social intervention, Social Work,

1. INTRODUCCIÓN

A constante mellora da intervención social, en todos os seus aspectos e sectores de poboación, debería ser un elemento en continua abordaxe xa que virá non só a diminuír custos económicos senón sobre todo sociais, principal-

mente a xerar condicións de vida e benestar da sociedade no seu conxunto, como obxectivo máximo para alcanzar. Á vez que modificar dinámicas pechadas que inician bucles onde se reproducen accións sen a debida análise e avaliación en moitas das ocasións, xerándose un sentimento de ineficacia cara ao resto da poboación, e en moitas das situacións a formulación, ante a opinión pública, de que se está ante problemáticas imposible de solución, con altas taxas de reincidencia.

Aínda que máis aló dos aspectos teóricos que caracterizan diferentes modelos de acción, ante distintas problemáticas, posiblemente un dos factores menos analizados sexan como se organizan, estruturan e planifican tanto os recursos humanos, como os diferentes niveis de acción tanto a nivel público como en coordinación con outros axentes externos. Por iso é polo que o seu coñecemento, intercambio de experiencias e ideas, suxire un espazo propicio para a mellora. Polo que o desenvolvemento da investigación aplicada, que pretende estudar unha situación concreta coa intencionalidade de identificar carencias e problemas para posteriormente aplicar os coñecementos con fins prácticos, é clave, xa que se busca coñecer para poder alcanzar unha modificación da realidade (Ander-Egg, 1995).

Contar cunha estrutura organizativa o máis acertada posible, permitirá optimizar e rendibilizar os recursos dispoñibles e que se van aplicar. Se isto ademais se traslada ao ámbito de acción e sector de poboación que deu pé ao presente artigo, como son os menores, asume aínda unha maior importancia, ante a necesidade de priorizar o grao de eficacia na acción cara a este colectivo, sen desmerecer outros e outras situacións de conflito. Onde os países que foron analizados ademais son asinantes da Convención sobre os Dereitos do Neno (España e Brasil), que Mudanca e Flores (2014: 125) a definen como:

... un instrumento para a protección e promoción de dereitos vinculante e con superioridade xerárquica sobre todas as leis dos estados parte, o cal implica o desafío de adaptar a lexislación precedente e renderlle conta á comunidade internacional con respecto aos compromisos subscritos. É o tratado máis completo xa que incorpora toda a escala de dereitos internacionais (civís, económicos, políticos e sociais), así como aspectos de lexislación humanitaria.

Todo iso, identificando á vez catro tipos de dereitos: de supervivencia, de desenvolvemento, de protección e de participación (Mudanza e Flores 2014). Por iso é polo que as análises extraídas veñen espertar inquietudes de mellora, á vez que xerar un debate que debe ser aberto e en constante evolución, onde o benestar dos menores obxectos da intervención se debe situar no seu epicentro.

En base ao anterior é desde onde xorde unha estancia posdoutoramento cuxo obxectivo non é outro que: coñecer dous modelos organizativos no que á intervención con menores que teñen medidas no medio aberto se refire. Facilitando desta maneira a concreción de como se estrutura a intervención desde

dúas realidades, que non difiren nin en canto ao suxeito nin o obxecto desta. Para o que se realizaron procuras tanto de bibliografía nos dous países, como análise documental e intervención e participación en diferentes encontros e reunións realizadas cos organismos intervinientes na cidade de Fortaleza, capital do Estado de Ceará, relacionados coa protección de menores. Así, mantivéronse reunións de traballo co ministerio público e con representantes dos CRAS e CREAS da cidade de Fortaleza onde se puideron abordar cuestións relacionadas coas medidas de liberdade asistida cara aos menores que estes centros atenden. E tamén coa Rede Socioeducativa de Medidas de Medio Aberto, participouse por último no Seminario Internacional de Medidas no Medio Aberto, que tivo lugar na Facultade de Dereito da Universidade Federal de Ceará (Figura 1), no que se presentou o Sistema de Reforma en España.

Figura 1. Cartel anunciador e programa do Seminario Internacional de Medidas no Medio Aberto (España-Brasil)

19 e 20 de Agosto de 2019

Horario: 19/08 às 18:00 horas
20/08 às 08:00 horas

Programação
segunda-feira 19/08

17:30 Credenciamento
18:00 - Apresentação de abertura
Apresentação de Diogo Breck - Adolescentes do Centro Socioeducativo Casidensezinh
18:15 - Mesa de abertura do seminário
- Professor Dr. José Cândido Lúcio Bittencourt e Albuquerque - Diretor do curso de Direito da UFC;
- Raquel Coelho de Freitas - Professora do Curso de Direito da UFC;
- Dr. Luiz Ramon Teixeira Carvalho - Superintendente da Seas;
19:00 - **Palavra Magna: Liberdade Assistida e a Socioeducação na Espanha**
Professor Rafael Arrabaldo Quijada - Universidade de Málaga/Espanha

19:45 - **Composição da Mesa – Liberdade Assistida e o Sistema de Justiça**
Mediadora: Francisca Silva – Coordenadora das Diretrizes Socioeducativas da Seas
- Dra. Amélia Lima Sousa Promotora de Justiça (MPCE);
- Dr. Raimundo Deusdedit Rodrigues Junior, Juiz de Direito, Coordenador do Juizado da Infância e Juventude;
- Dra. Luciana Maria de Oliveira do Amaral, Defensora Pública da 2ª Defensoria de Atendimento aos Juvenis e Adolescentes em conflito com a Lei de Fortaleza;

Terça-feira 20/08

08:00 – Credenciamento
08:30 – Abertura do Seminário
09:00 – **Composição da Mesa – Construção e Desafios do Plano Decenal.**
Mediadora Ana Tavares Cruz – Coordenadora de Monitoramento Seas
- Everton Cabral Maciel - Orientador de Célula de Gestão - Seaplog
- Renan Santos Pinheiro - Fórum DCA
- Dra. Amélia Lima Sousa - Promotora de Justiça - MPCE
- Valéria Cruz - Grupo de mídia de Fortaleza

14:00 – **Abertura da tarde**
- Apresentação artística com o grupo de Diogo Alkaid Barbosa

14:15 – **Composição da Mesa – Palavra – Liberdade Assistida e suas expressões.**
Mediador: Elio Perácio Silveira – Coordenador do Programa de Egrégios da Seas
- Inocência de Oliveira Machado - Gerente da Célula de Proteção Especial - PSE da Secretaria de Desenvolvimento Social, Direitos Humanos e Combate à Fome do município de Fortaleza;
- Maria da Silva Nogueira - Coordenadora da Coordenadoria Especial de Gestão Integrada da Assistência Social da Secretaria de Desenvolvimento Social, Direitos Humanos e Combate à Fome do município de Fortaleza;
- Adolescente Francisco
- Luciano Cláudio Alves Ribeiro - Diretora da Escola Municipal Catarina Lima Silva -

Com a presença do professor Rafael Arrabaldo Quijada - Universidade de Málaga - USP

Local: Anfiteatro da Faculdade de Direito da UFC.
Rua Meton de Alencar, S/n - Centro, Fortaleza

organização:

GOVERNADO DO ESTADO DO CEARÁ
Nudi Jus

GOVERNADO DO ESTADO DO CEARÁ
Nudi Jus

UFC

2. OS MENORES DE HOXE: ADULTOS DE MAÑÁ

2.1. O menores reflexo da sociedade actual

A Convención dos Dereitos do Neno adoptada pola Asemblea Xeral das Nacións Unidas o 20 de novembro de 1989, e entrada en vigor o 2 de setembro de 1990, recoñece o dereito daqueles individuos menores de 18 anos do pleno desenvolvemento mental, físico e social ademais da expresión libre-

mente das súas opinións. Este texto ten o seu antecedente na Declaración Universal dos Dereitos do Neno no ano 1959, como lembran Pastor, Prado e Moraña (2018). E aínda que transcorreron sesenta anos, na actualidade os menores seguen sendo obxecto de toda unha serie de riscos sobre os que se fai necesaria unha reflexión e actuación urxente en moitas das ocasións.

Posiblemente un dos elementos máis importantes para ter en conta na actualidade sobre factores que lles afectan de maneira directa aos menores, sexa o da violencia. As teorías reactivas sosteñen que a orixe da violencia se atopa na contorna ambiental na que esta se manifesta, de forma que é o contexto o que interfere sobre o individuo e lle fai adoptar este tipo de condutas que se establecen a modo de resposta (Garaigordobil e Oñederra, 2010; Gómez, 2013). Na Táboa 1 concréntanse as principais subcorrentes que se estableceron dentro das teorías activas e dentro das teorías reactivas.

Táboa 1. Teorías sobre a orixe da violencia

	Subcorrentes	Ideas centrais
Teorías activas: a violencia é un impulso innato.	Teoría xenética	Hai un compoñente xenético que predispón o individuo cara á violencia.
	Teoría etiolóxica	A violencia é unha reacción que lle facilita a adaptación ao individuo e que lle permitiu sobrevivir.
	Teorías da personalidade	A violencia é un trazo estrutural das variables persoais do individuo.
	Teoría da frustración	A agresión é froito da frustración do individuo ante o medo a non alcanzar as súas metas.
	Teoría da activación	A agresión nace cando o individuo entra en estado de cólera, que precede á frustración, pero comparte con ela a motivación.

Teorías reactivas: a violencia é resultado da interacción coa contorna.	Teoría da aprendizaxe social	A agresión é o resultado da aprendizaxe social baixa o que o individuo tivo contacto coa violencia e observou que ten recompensas.
	Teoría sociolóxica	A violencia é froito da interacción social, de forma que está influenciada por factores culturais.
	Teoría ecolóxica	A violencia é produto da interacción coa contorna.

Fonte: Elaboración propia a partir de Garaigordobil e Oñederra (2010) e Gómez (2013)

De forma xenérica, de acordo con Gómez (2013) o termo violencia fai referencia á supeditación dunha serie de medios co obxectivo de danar a outros; neste tipo de condutas con carácter xeral perséguese a conquista dun obxectivo persoal, a violencia é un medio instrumental a través do que se pode posibilitar acceder á consecución de tales fins. A abordaxe deste termo ha de ser desligada dun concepto co que se pode atopar un certo paralelismo, o de agresión. As diferenzas entre violencia e agresión foron explicadas en clave cultural, de forma que, como destacou Sanmartín (2004) a violencia é o resultado das interaccións que se producen entre a bioloxía e a cultura, a diferenza da agresión, froito do instinto do individuo.

Na actualidade os menores viven e conviven en contornas ben de maneira directa e/ou indirecta onde a violencia xoga un papel importante. Desde o ámbito do lecer: viodexogos, películas e series, lugares de entretemento etc., a outros máis próximos que en moitas das ocasións forman parte da súa propia contorna de relacións: barrio, cuadrilla, grupo de iguais etc. Unha violencia que non ten que ser puramente física, senón transmitida e considerada noutras manifestacións como pode ser: psicolóxica, económica etc. Escenarios que chegan a converterse en habituais e normalizados para os menores e que veñen en ocasións a xustificar ante eles mesmos os seus comportamentos e accións. Desde esta premisa os menores de hoxe non son senón reflexo da sociedade na que se atopan inmersos, polo que só un cambio nesta posibilitará un cambio nos seus comportamentos. Sen esquecer que ese cambio haberá de producirse en e cos axentes socializadores como son a familia, a escola, a comunidade e a contorna dos iguais do propio novo, considerando á vez de maneira moi

directa o complexo mundo actual das redes sociais, con internet como elemento que se sitúa a nivel de eixo vertebrador, e todo o que significa a comunicación desde os *mass media*.

2.2. Intervención no medio aberto

A experiencia do menor co ambiente sociocultural posibilitalle a adquisición dunha personalidade xuízosa do mesmo xeito que un conxunto de valores propios (Ocón, 2004.). Por iso é polo que considerando as ideas achegadas por Petrus (1997), na intervención educativa con menores con dificultade ou conflito, especialmente nos procesos de execución das medidas xudiciais no medio aberto, se pode indicar cara á consideración da educación social, esta:

- a. como adquisición de competencias sociais, é dicir, a acción educativa que ten como obxecto a aprendizaxe das virtudes ou capacidades sociais que un grupo ou unha sociedade considera correctas e necesarias á súa integración.
- b. como socialización, un proceso que lles permite aos individuos integrarse na sociedade, asimilando normas, valores e actitudes necesarios para convivir sen demasiados conflitos no seu grupo social (Silvia, 2002).

Pero non só desde a educación social se enfoca e se realiza unha intervención con menores no medio aberto, senón que o labor para desenvolver está constituído por un plan de acción deseñado desde un enfoque interprofesional, desde a psicoloxía ao traballo social, que suman para conformar o triunvirato da acción social profesional con estes menores. Onde o concepto de medio aberto fai referencia ás medidas xudiciais que se executan na contorna familiar e social do menor (Blasco e Almirall, 2012). Unha intervención no seu medio natural onde se xerou a situación conflitiva, teniendo en cuenta as causas polas que se cometeu a infracción e incidindo en diversos ámbitos como: o familiar, o escolar, o laboral etc., todos eles núcleos que favorecen a reinserción e resocialización do menor infractor.

Esta intervención no medio aberto necesita á súa vez dunha coordinación cos diversos axentes e recursos sociais, desde o ámbito sanitario, ao escolar ou ao dos servizos sociais. Xa que o proceso de intervención e socialización non se pode interpretar desde elementos estancos sen conexión, senón ao revés, urxe a implementación de redes para non só establecer sinerxias entre os distintos actores, senón tamén para desenvolver unha intervención o máis acertada e completa posible, que dea como resultado o éxito da medida e non se produzan altos índices de reincidencia,

á vez que unha sensación de fracaso da intervención e da medida aplicada ao conxunto da sociedade. Desde unha análise da literatura especializada sobre que intervencións son as que establecen mellores porcentaxes na redución da reincidencia, son aquelas que:

axudan a que o suxeito desenvolva estratexias máis hábiles de solución de problemas; que dispoñen de autocontrol para non responder con violencia fronte a provocacións, reais ou imaxinarias; que sexa capaz de relacionarse nos contextos escolares, laborais e sociais onde poida forxar un autoconceito positivo. (Garrido, et al., 2009: 22)

De cara a achegar un posible paralelismo nos recursos existentes centrados na intervención con estes menores e as súas familias en cada un dos países abordados, recóllense na seguinte Táboa 2, dous recursos por cada un dos estados no seu nivel de comunidade autónoma no caso de España e de estado no caso de Brasil, desde o máis xeral ao específico.

Táboa 2. Denominación dos recursos existentes de atención a menores e familias

Brasil (Ceará)	España (Andalucía)
Centro de Referencia de Asistencia Social (CRAS)	Nivel primario de Servizos Sociais (Centro de Servizos Sociais Comunitario)
Centro de Referencia Especializado para Asistencia Social (CREAS)	Equipos de Tratamento Familiar (ETF)

Fonte: Elaboración propia

A atención social en Andalucía (España) vén marcada pola súa norma de referencia nesta materia, como é a Lei 9/2016, do 27 de decembro, de servizos sociais de Andalucía. Onde define os centros de servizos sociais comunitarios, dentro do nivel primario, como:

2. ... o primeiro nivel de referencia para a valoración das necesidades, a planificación, a intervención, tratamento, seguimento, avaliación da atención e coordinación con outros axentes institucionais do Sistema Público de Servizos Sociais de Andalucía, garantindo a universalidade no acceso a este e a súa proximidade ás persoas usuarias, familias, unidades de convivencia e grupos da comunidade.

3. ... constituirán o nivel de referencia para a prevención de situacións de vulnerabilidade social, a valoración das necesidades, a planificación, a intervención, o seguimento e a avaliación da atención, así como a coordinación con outros axen-

tes e institucións presentes no territorio, co obxecto de articular a resposta ás necesidades individuais, familiares, grupais e comunitarias de atención. (BOJA 248, p. 23)

No que respecta a Brasil o recurso con certa analoxía sería o denominado como Centro de Referencia de Asistencia Social (CRAS), definido como a porta de entrada á asistencia social: “É un lugar público, situado principalmente en áreas de maior vulnerabilidade social, onde se ofrecen servizos de asistencia social, co obxectivo de fortalecer a convivencia coa familia e a comunidade. (Ministerio da Cidadanía. Secretaría Especial do Desenvolvemento Social).

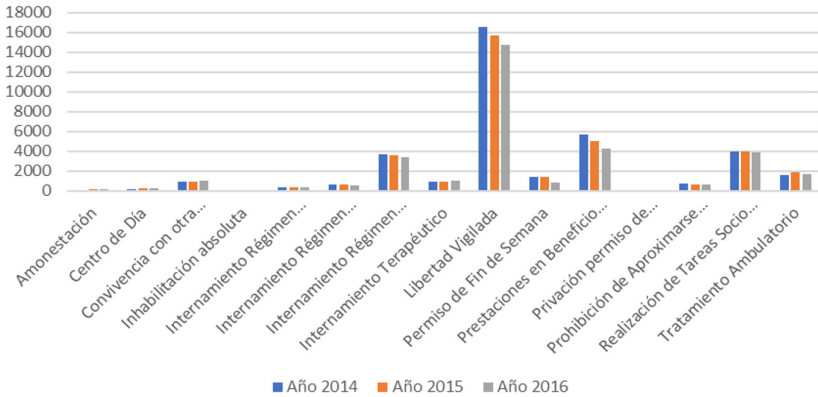
Nun segundo nivel, situaríase o Centro de Referencia Especializado para Asistencia Social (CREAS), como “unha unidade pública da política de asistencia social onde se atende a familias e persoas en risco ou que foron violadas.” (Ministerio da Cidadanía. Secretaría Especial do Desenvolvemento Social), no que respecta a Brasil. Un recurso para identificar a nivel da comunidade autónoma andaluza en España, cos equipos de tratamento familiar (ETF), cuxo obxectivo é “... proporcionarlles ás familias con menores en situación de risco ou desprotección, un tratamento específico e integrador que permita a adquisición de pautas rehabilitadores que compensen a situación que poida afectar directa ou indirectamente ao benestar dos menores” (Junta de Andalucía).

2.3. Aspectos cuantitativos de dúas realidades, non tan diferentes

A continuación, detállase a modo de radiografía desde a consideración de variables cuantitativas, as dúas realidades que son obxecto desta publicación, a correspondente a Brasil (estado de Ceará) e a España (Comunidade Autónoma de Andalucía), no que a menores con medidas se refire.

Na Gráfica 1 móstrase a evolución desde o ano 2014 ao 2016 en España, das diferentes medidas que son susceptibles de lles ser impostas aos menores por parte dos xuíces, todas elas recollidas no art. 7 da Lei orgánica 5/2000, do 12 de xaneiro, reguladora da responsabilidade penal dos menores. A liberdade vixiada é a medida máis utilizada polos xuíces, representando entre un 44 %-45 % do total, seguida das prestacións en beneficio da comunidade e en terceiro lugar a medida de realización de tarefas socioeducativas, todas elas medidas no medio aberto e suman entre as tres un 70 % ou o que é o mesmo tres de cada catro medidas.

Gráfica 1. Evolución das medidas (art. 7 da LORPM) executadas en España durante os anos 2014-15 e 16

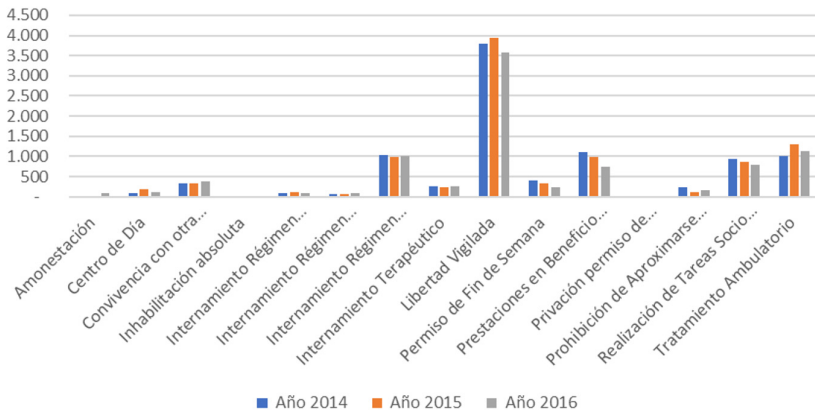

Fonte: Elaboración propia a partir do Sistema Estatal de Información de Servizos Sociais

No caso concreto da comunidade autónoma de Andalucía, (Gráfica 2), tamén foi a liberdade vixiada a medida máis utilizada polos xuíces no período do ano 2014 ao 2016, representando o 41 % do total. Seguíndolle a medida de tratamento ambulatorio, e en terceiro lugar o internamento en réxime semiabierto, neste caso diferindo dos resultados a nivel estatal.

Pola súa banda, se se comparan os resultados desde a globalidad na evolución dos tres anos, a nivel estatal existiu unha diminución no que a medidas executadas refírese do 11,43 % no ano 2016 con respecto ao 2014. Porcentaxe que en Andalucía só foi do 7,19 %, máis de catro puntos de diferenza. Á vez que se pode extraer un perfil destes menores desde a consideración do xénero e a idade, sendo na súa maioría do xénero masculino (83 %) e nun tramo de idade maioritario que vai de 16 a 17 anos, representando o 45 % do total no ano 2016, incrementábase nun punto con referencia ao ano 2014.

Gráfica 2. Evolución das medidas (art. 7 da LORPM) executadas en Andalucía durante os anos 2014-15 e 16

Fonte: Elaboración propia a partir do Sistema Estatal de Información de Servizos Sociais

No caso de Brasil e tomando como referencia a enquisa nacional sobre medidas socioeducativas no medio aberto, realizada polo Ministerio de Desenvolvemento Social, Brasil no ano 2018 tiña 117 207 adolescentes e mozos que cumprían liberdade asistida e/ou servizo comunitario. Unha cantidade que viña representar o 82 % de todas as medidas socioeducativas aplicadas no país, onde as de semiliberdade e hospitalización incluíanse no 28 % restante (Sousa e Camelo, 2018). Esta enquisa tamén facilita un perfil destes adolescentes, sendo este o dun mozo de sexo masculino (o 88 %), cunha idade media que se sitúa entre os 16 e 17 anos (46 %) e que cumpre medidas por tráfico de drogas nun 20 % dos casos, seguido de roubo nun 15 % e de furto nun 10 %.

De maneira específica no estado de Ceará eran 1.631 os adolescentes identificados con medidas socioeducativas, onde o 60 % situábase tan só en catro municipios: Fortaleza (capital do estado), Caucaí, Sobral e Aracati.

Desde a comparativa de ambos os estados e países, o perfil dos menores que cumpren medidas socioeducativas non difire con respecto ao xénero, maioritariamente homes sobre mulleres, un 83 % no caso de España sobre un 88 % no caso de Brasil. Nin na idade, esta sitúase entre os 16 e 17 anos en ambos os casos. Só se marca unha diferenza que é respecto á orixe da infracción que xerou a posterior medida, así mentres en Brasil se sitúa en primeiro lugar a droga seguida do roubo e o furto, no caso de España en primeiro lugar sitúase accións contra o patrimonio, seguido de lesións (Junta de Andalucía).

5. CONCLUSIÓNS

Como se indicou anteriormente, os menores e mozos non son senón o reflexo dos seus iguais na actualidade: a sociedade na que lles toca vivir en función do territorio e da contorna persoal e familiar no que conviven. Por iso é polo que calquera intervención para realizar con eles non pode perder de vista e non considerar esta variable que é clave para obter resultados positivos e cambios nos comportamentos e actitudes.

Cando ocorren feitos e accións prexudiciais non só para os propios menores senón para a sociedade no seu conxunto, que xera sancións cara a eles, raras veces se realizan reflexións máis aló do feito ocorrido desde onde analizar o porqué deses comportamentos. Ante a rapidez dos acontecementos e para trasladar unha sensación cara á cidadanía de tranquilidade, recórrese por parte das administracións para realizar alegacións que adoitan ir no endurecemento das medidas coercitivas e para nada en reflexionar de maneira pausada sobre o ocorrido. Medidas que mesmo

logo non teñen un seguimento e acompañamento para comprobar se se puxeron en marcha.

A intervención con menores a través de medidas no medio aberto, supoñen un esforzo non só de cara ao menor e o seu contexto, senón tamén para a opinión pública e a sociedade. Xa que estas medidas trasládanse en moitas das ocasións como inútiles e con faltas de rigor e/ou dureza sobre o ocorrido. Por iso é polo que cando estas medidas non obteñen un resultado satisfactorio, senón pola contra xeran reincidencias no comportamento do menor, non só fracasa o menor senón o sistema no seu conxunto, un sistema que é o que se atopa na xénese de moitas das accións que o menor e/ou mozo realiza, situándose nun bucle de acción reacción.

Este tipo de medidas, aínda que en xeral a intervención social, require de dispoñer duns recursos suficientes tanto no económico como no ámbito do persoal e material. Uns recursos inexistentes en moitas das ocasións xa que é o sector social o máis afectado e un dos primeiros recorrentes á hora de accionar recortes e medidas económicas por parte das administracións. Non considerando os recursos dedicados ao ámbito social como investimento, senón pola contra como gasto proclive e fácil de eliminar xa que dificilmente e/ou raramente o sector ao que vai dirixido se atopa estruturado e con capacidade de reivindicación. Polo que volvendo á falta de análise que xa se comentaba, esta variable de escaseza de recursos é moi importante cando de avaliar e detectar que é o que está a fallar refírese, para que un menor volva a reincidir ou unha intervención social non obteña os resultados que se lle espera.

Por último, e os datos cuantitativos que neste artigo describíronse veñen confirmalo, aínda que hai unha distancia que supera os 5.700 kms., entre España e Brasil, son os mozos con idades comprendidas entre os 16 a 17 anos os que máis sancións reciben e atópanse cumprindo medidas no medio aberto, e aínda que a orixe do feito se está afectado polo contexto social do territorio, os aspectos como son o xénero e a idade debesen de ser indicadores de alerta á hora de desenvolver proxectos e/ou medidas preventivas en ambos os lugares.

6.- BIBLIOGRAFÍA

- Ander-Egg, E. (1995). *Técnicas de investigación social*. Argentina: Lumen
- Blasco, C. e Almirall, J. (2012). Acción socioeducativa con familias no ámbito da xustiza xuvenil desde o Medio Aberto. *Revista de Educación Social* 15. Recuperado de <http://www.pensamientopenal.com.ar/system/files/2014/12/doutrina34784.pdf>.
- Constitución Española. Recuperado de <https://www.boe.es/legislacion/documentos/constitucioncastellano.pdf>.

- España. Convención dos dereitos do neno, adoptada pola Asemblea Xeral das Nacións Unidas o 20 de novembro de 1989. *Boletín Oficial do Estado*, núm. 313, do 31 de decembro de 1990, pp. 38.897 a 38.904
- España. Lei 9/2016, do 27 de decembro, de Servizos Sociais de Andalucía. *Boletín Oficial da Junta de Andalucía*, núm. 248, do 29 de decembro de 2016, pp. 5.415 a 5.487.
- Garaigordobil, M., e Oñederra, J.A. (2010). *A Violencia entre iguais: Revisión teórica e estratexias de intervención*. Madrid: Pirámide.
- Garrido, V., Rodríguez, J.F., Garde, A., Blanco, A., Tresgallo, P., Balbás, J., Fernández-San, C., Rodríguez, Mª E., Díaz, A., Martínez, F., González, V., Baudín, F., Díaz, Mª A., Elías, L., Salgueiro, M., Samperio, E., Díaz-Aja, G., Lobote, J. I. e Ruiz, I. (2009). *A predición e a intervención cos menores infractores: un estudo en Cantabria*. Cantabria: Dirección Xeral de Políticas Sociais. Recuperado de <http://www.serviciosocialescantabria.org/uploads/documentos%20e%20informes/A%20prediccion%20e%20a%20intervencion%20con%20os%20menores%20infractores.pdf>.
- Gómez, A. (2013). Bullying: o poder da violencia. Unha perspectiva cualitativa sobre acosadores e vítimas en escolas primarias de Colima. *Revista mexicana de investigación educativa*, 18(58), pp. 839-870.
- Junta de Andalucía. Xustiza Xuvenil. Memorias, informes e indicadores básicos. Recuperado de <https://www.juntadeandalucia.es/organismos/turismoregeneracionjusticiayadministracionlocal/areas/justicia/juvenil/paginas/indicadores-basicos-xustiza-xuvenil.html>.
- Ministerio Da Cidadanía. Secretaría Especial do Desenvolvemento Social. Recuperado de <http://mds.gov.br/assuntos/assistencia-social/unidades-de-atendimento/cras>.
- Mudanca, R., e Flores, C. (2014). Dereitos do neno, participación infantil e formación cidadana desde espazos educativos non formais: a experiencia do Consello Consultivo de Nenos, Nenas e Adolescentes da comuna de Coquimbo, Chile. *Temas de Educación*, 1, pp. 123- 141.
- Ocón, J. (2004). Unha análise comparativa das medidas alternativas de protección de menores en Andalucía e España. *Cadernos de Traballo social*, 17, pp. 63-81.
- Pastor, E., Prado, S. e Moraña, A. (2018). Impacto da Convención sobre os Dereitos do Neno nos estados de Arxentina, Brasil, Chile, España e Uruguai. *Revista Prisma Social* n° 23, pp. 66-100

- Petrus, A. (1997). *Pedagogía social*. Barcelona: Editorial Ariel
- Sanmartín, J. (2004). *O labirinto da violencia: causas, tipos e efectos*. Madrid: Editorial Ariel.
- Silva, D. (2002). *A educación social, en Infracción xuvenil e educación social. Monografías. Con Programa Ferramentas*. Uruguai: Defensa dos Nenos Internacional.
- Sistema Estatal de Información de Servizos Sociais (2019). Recuperado de https://seiss.imsero.es/ibi_apps/WFServlet?IBIAPP_app=wfsui &IBIF_ex=SUIFX001&CLA_FEX=2100&COD_ANIO=2016&random=20190811
- Sousa de, M. e Camelo, A. (Coord.) (2018). Relatorio dá pescuda nacional das medidas socioeducativas en meio aberto. Non sistema único de Asistencia Social. Brasil: Ministerio do Desenvolvemento Social. Recuperado de <http://blog.mds.gov.br/redesuas/pesquisa-mse/>.